

Bronvermelding: Maartje Roelofsen & Karin Peters (2017): “Het was gewoon vanzelfsprekend.” Over lidmaatschap van het corps, sociale netwerken en vrouwelijkheid, *Vrijetijdstudies* 1:35, 21-31. Deze publicatie is een vertaalde en herschreven versie van een eerdere publicatie in *Leisure Studies* (2017), online beschikbaar: <http://www.tandfonline.com> onder DOI: 10.1080/02614367.2015.1105860. De redactie van dit tijdschrift heeft de auteurs toestemming verleend om het oorspronkelijke artikel te her-publiceren in huidige vorm.

“Het was gewoon vanzelfsprekend.”

Over lidmaatschap van het corps, sociale netwerken en vrouwelijkheid.

Maartje Roelofsen^a en Karin Peters^b

Abstract

De meest traditionele Nederlandse studentenvereniging, het corps, staat van oudsher bekend als een “old boys network”. Een informeel netwerk van mannen met een gedeelde sociale achtergrond die zich tijdens hun werkende leven kunnen beroepen op dit netwerk en er hun voordelen mee kunnen doen. In dit artikel onderzoeken we wat vrouwen heeft bewogen om lid te worden van het corps, hoe zij er hun sociale netwerken vorm(d)en, en wat het lidmaatschap hen heeft opgeleverd. Voortbouwend op de sociaal kapitaaltheorie van Pierre Bourdieu, onderzoeken we hoe de vorming en structurering van sociale netwerken binnen het corps in de afgelopen decennia beïnvloed werd door onder andere gender en klasse. We werpen hierbij een kritische blik op de vorming van jaarclubs en laten zien welke rol vrouwelijkheid en vrouw-zijn speelt in het scheppen van hiërarchieën, en welke specifieke voor- en nadelen dit kan opleveren. Met deze analyse hopen we een bijdrage te leveren aan de kennis over klasse en genderkwesties binnen de vrijetijdsbesteding.

Introductie

Veel georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsactiviteiten stimuleren de ontwikkeling van sociale vaardigheden en kunnen daarom –naast het bieden van puur intrinsiek genot en plezier– ook hulpbronnen zijn die mensen benutten voor instrumentele doeleinden (Glover & Hemingway, 2005). Studentenverenigingen zijn voorbeelden van organisaties die de vorming van sociale banden tussen jongeren expliciet stimuleren en kunnen daardoor een belangrijke rol spelen in het verkrijgen van sociaal kapitaal. Socioloog Pierre Bourdieu definieerde sociaal kapitaal als de waarden en voordelen die voortkomen uit een sociaal netwerk: “een meer of minder geïnstitutionaliseerd netwerk van relaties van wederzijdse bekendheid en erkentelijkheid” (1986, p. 174). Daarmee is sociaal kapitaal dus geen individueel bezit, maar een collectief bezit dat voortvloeit uit een netwerk van relaties. Als mensen onderdeel zijn van een sociaal netwerk, zoals het corps, geeft het verkregen sociaal kapitaal hen toegang tot andersoortig kapitaal, zoals banen, leningen en geld (economisch kapitaal), lidmaatschap tot andere verenigingen (cultureel kapitaal) en symbolisch kapitaal zoals macht, respect en reputatie (Bourdieu, 1986). Onderdeel uitmaken van een sociaal netwerk –en daarmee toegang verkrijgen tot verschillende soorten kapitaal– is echter afhankelijk van de bereidheid van

^a Promovendus, Department of Geography and Regional Science, University of Graz, Graz, Oostenrijk. maartje.roelofsen@uni-graz.at

^b Universitair docent Culturele Geografie, Wageningen Universiteit and Research, Postbus 47, 6700AA, Wageningen, Nederland. karin.peters@wur.nl

mensen om te delen. De toegang tot sociale netwerken is niet vanzelfsprekend en hangt samen met mechanismen die ook uitsluiting en sociale segregatie bevorderen.

In dit artikel bespreken we de toegang tot sociale netwerken binnen het corps, de meest traditionele Nederlandse gezelschapsvereniging die in de 19e eeuw gevormd werd naar Duits model (Janssen, 1991, p. 13-14). Op dit moment zijn er circa 11.000 studenten lid van een van de negen studentencorpora, die gelieerd zijn aan universiteiten in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Groningen, Leiden, Delft en Wageningen. Deze verenigingen hebben voornamelijk een sociaal oogmerk en dragen volgens het promotiemateriaal bij aan het vormen van nieuwe sociale banden, het positioneren op de arbeidsmarkt, en het in stand houden van tradities. Tot aan de 20e eeuw was het corps vrijwel uitsluitend een genootschap voor witte mannen uit de middenklasse en elitaire kringen. Pas met de intrede van de tweede feministische golf eind jaren '60 namen de meeste mannelijke corpora een meer geëmancipeerde houding aan ten aanzien van de integratie van vrouwen in hun verenigingen. In die tijd fuseerden ook enkele mannelijke corpora met de reeds bestaande vrouwelijke corpora. Deze fusies werden dikwijls beschreven als een "noodzaak" om de mannelijke corpora van een financiële teloorgang te behoeden (Jongma, 1996). De overgang van gescheiden naar gemengde verenigingen betekende dat mannen en vrouwen dezelfde fysieke en sociale ruimte moesten gaan delen, waaronder in enkele gevallen de sociëteit. Uit deze fusies vloeiden daarom ook nieuwe sociale conventies voort, zoals restricties ten aanzien van verbaal en fysiek contact tussen man en vrouw. Deze restricties zouden het zogenaamd strikt "sociale en intellectuele karakter" van het corps moeten bewaken (zie bijvoorbeeld Kohnstam, 2002).

In de afgelopen decennia hebben de Nederlandse media het corps vaak geportretteerd als een elitaire organisatie die conservatieve en hardhandige methoden hanteert om nieuwe leden te introduceren tot het corpsleven, de zogenaamde "ontgroening" (zie o.a. Lodewijkx, van Zomeren en Syroit, 2005). Deze ontgroeningspraktijken hebben in het verleden in sommige gevallen geleid tot (ernstig) letsel en in enkele gevallen tot de dood van aspirant-leden. Er is daardoor een sterk gefragmenteerd en stereotype beeld ontstaan van het corps, wat de daadwerkelijke complexiteit die lidmaatschap van het corps met zich meebrengt, minder goed weergeeft. De mogelijke privileges die uit lidmaatschap voortkomen, zijn veel minder besproken in wetenschappelijke debatten. Uitzonderingen daarop vormen onder andere de studies van Dronkers en Hillege (1995, 1997) en Hillege en Fennema (1992). Zij laten zien dat mannen die ooit bestuurslid waren van het corps of andere studentenverenigingen, hun kansen vergroten op het verkrijgen van topposities in de regering, handel of het bedrijfsleven.

Deze literatuur heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan discussies over de sociale reproductie van (mannelijke) elites binnen de Nederlandse maatschappij, maar heeft geen betrekking op vrouwelijke leden en zeggen daarnaast weinig over de vorming van en hiërarchie tussen sociale netwerken binnen het corps. Een belangrijk sociaal netwerk binnen het corps is de jaarclub. De vorming van jaarclubs is een complex proces en wordt gestructureerd via onder andere gender en klasse. In dit onderzoek werpen we een kritische blik op dit proces en proberen zodoende te ontrafelen wie er nu daadwerkelijk profiteert van het lidmaatschap, maar ook: wie niet? We stellen onszelf daarbij de vraag hoe hiërarchieën tussen de verschillende

jaarclubs worden gevormd? Welk gedachtengoed en welke praktijken liggen aan deze hiërarchieën ten grondslag? Hebben deze hiërarchieën gevolgen voor de eventuele privileges die lidmaatschap oplevert? We hopen met deze analyse een bijdrage te leveren aan de kennis over klasse- en genderkwesties binnen de vrijetijdsbesteding in het algemeen en meer specifiek binnen het corps.

Sociale ruimte, vrouw-zijn en fatsoen

Bourdieu gebruikt het concept sociale ruimte als een ruimtelijke metafoor waarbinnen verschillende vormen van kapitaal hun waarde en legitimiteit krijgen (1989). Door de sociale ruimte waarin sociaal kapitaal wordt geproduceerd te analyseren, kunnen we onderzoeken hoe mensen toegang krijgen tot sociaal kapitaal en op welke wijze zij dit kapitaal kunnen benutten. Bourdieu omschrijft deze ruimte “als een reeks objectieve machtsverhoudingen die worden opgelegd aan eenieder die het veld betreedt en die niet terug zijn te brengen naar de intenties van individuen of naar de directe interacties tussen individuen” (1985, p. 724). Een sociale ruimte is dus afhankelijk van de verschillende vormen kapitaal die erin circuleren en de mensen die binnen de ruimte betrokken zijn, en is daarom nooit statisch. Hoe dichter individuen, groepen en/of instellingen bij elkaar liggen, hoe meer gemeenschappelijke eigenschappen ze hebben (Bourdieu, 1989, p. 16). Diegenen die toegang hebben tot de sociale ruimte kunnen de waarde van hun bestaande kapitaal vergroten, maar deze toegang is niet vanzelfsprekend. Mensen leren door complexe processen of zij toegang hebben tot bepaalde fysieke en sociale ruimtes of niet, wat nauw samenhangt met de dominante discourses waarmee een bepaalde ruimte wordt geassocieerd, en wat de ruimte voor hun representeert. Skeggs (1999) laat bijvoorbeeld zien dat de meeste fysieke en sociale ruimtes worden gekenmerkt als “heteronormatief”, wat inhoudt dat heteroseksualiteit de gangbare, normale en correcte seksualiteit is. Binnen deze ruimtes worden uitsluitend seksuele relaties en daaruit voortvloeiend gedrag geaccepteerd tussen mensen van tegengestelde seksen. Voor lesbiennes en homoseksuelen heeft dit als gevolg dat zij verschillende tactieken en strategieën (moeten) aannemen om zich door deze ruimtes te bewegen om een plek te kunnen innemen. In diezelfde geest stelt Taylor (2007) dat iemands uiterlijk het recht op toegang tot bepaalde sociale ruimten kan bepalen. Een “stijlvol” uiterlijk zou iets zeggen over of iemand ergens “hoort”. Als gevolg hiervan zijn er mensen waarvoor toegang tot sociale ruimtes beperkt is en die niet dezelfde voordelen genieten als mensen die daardoor niet worden belemmerd. Om de sociale ruimte te begrijpen is het dan ook van belang de beperkingen van de toegankelijkheid tot en controle over deze sociale ruimte te begrijpen (Skeggs, 1999, p. 213).

Een manier om uitsluitingsmechanismen beter te kunnen begrijpen, is door gebruik te maken van het concept “fatsoen” in relatie tot “class” (sociaal-economische klasse) (Skeggs 1997, 1999). Fatsoen en class zeggen niet alleen iets over waartoe mensen behoren, maar scheppen ook verwachtingen en idealen aangaande “vrouwelijkheid”. Vrouwelijke fatsoenlijkheid, zo stelt Skeggs (1997) is daarom een morele standaard die gebruikt wordt om macht uit te oefenen over vrouwen die niet over een dergelijk fatsoen beschikken. Of een vrouw al dan niet als “fatsoenlijk” wordt gezien, wordt bepaald door hoe zij er uit ziet, hoe zij zich gedraagt, maar hangt ook samen met haar seksualiteit en andere categorieën die van invloed zijn op sociale positionering. Skeggs legt uit dat wanneer je erkent dat iemand fatsoenlijk is, je automatisch

zelf ook deelneemt aan een systeem van beoordeling en classificering (2001). Vrouwelijkheid kan beschouwd worden als een belichaamde vorm van cultureel kapitaal. Als het erkend en gewaardeerd wordt als de “juiste” vrouwelijkheid, kan het respect (symbolisch kapitaal) opleveren en iemands toegang tot de sociale ruimte bepalen, of juist uitsluiten. In de ontwikkeling naar vrouwelijkheid speelt onder andere socialisatie een belangrijke rol. Dit proces is afhankelijk van onder andere klasse, ras, leeftijd en nationaliteit en brengt verschillende verwachtingen met zich mee (Skeggs, 1997). Sociale interacties in het dagelijks leven worden hierdoor mede bepaald (Skeggs, 2001). Volgens Butler (1990) wordt gender geconstrueerd door “performance”, door herhaaldelijke lichamelijke handelingen en stileringen van het lichaam. Het tot uitdrukking brengen van vrouwelijkheid en mannelijkheid gebeurt deels nadenkend, maar is soms ook bewust gestuurd. Men kan vrouwelijk-zijn door zich vrouwelijk te bewegen, of er vrouwelijk uit te zien, bijvoorbeeld door het dragen van make-up en hoge hakken. Aan de andere kant kan vrouwelijkheid ook verwijzen naar zogenaamde “vrouwelijke eigenschappen” zoals zorgzaamheid, attent, ondersteunend en passiviteit (Skeggs, 2001, p. 297). Het vrouw-zijn gaat gepaard met herkenning en het oordelen en classificeren van vrouwelijkheid, een complex proces dat een lange geschiedenis heeft.

“Vrouwelijkheid” werd vanaf de 18e eeuw uitsluitend geassocieerd met de habitus van vrouwen uit de hogere klassen, zij waren “dames”. Het verworden tot “dame” werd daarmee tegelijkertijd een ideaal voor vrouwen uit de middenklasse en kon gerealiseerd worden door intellectuele verdieping en verfijning door educatie, en daarnaast te investeren in het uiterlijk en gedrag (Poovey 1984 in Skeggs, 1997; 2001). Anderzijds was vrouwelijkheid voor vrouwen uit de arbeidersklasse vrijwel onbereikbaar, zij werden vanzelfsprekend bestempeld als “gezond, sterk en robuust” doordat zij onderworpen werden aan arbeid die het hen belette om er vrouwelijk uit te zien (ibid.). Diegenen die in staat waren om in vrouwelijkheid te investeren, konden het zich permitteren een oordeel te vellen over diegenen die dat niet konden. Hoewel de geschiedenis in de loop der jaren klassenrelaties heeft veranderd en het onderscheid tussen klassen ook cultureel bepaald is, heeft Skeggs (1997; 2009) laten zien dat vrouwelijkheid en klasse nog steeds met elkaar verweven zijn. Vrouwen uit de arbeidersklasse worden nog steeds onderworpen aan kritiek en worden vaak neergezet als “de ander”, getuige reality shows als “Dames in de dop”, waarbij vrouwen uit de arbeidersklasse weggezet worden als ruw en gebrekkig, zij behoren te investeren in hun uiterlijk en gedrag. Dit uiteraard ter vermaak van de televisiekijkende middenklasse (zie ook Skeggs, 2009). Ook overheersen er bij bepaalde “sororities” (de vrouwelijke variant van het corps in de Amerikaanse context) discourses van “damesachtig-heid” waarbij bepaalde verwachtingen gelden voor damesachtig gedrag en onderliggende “performances”. Het laten van boeren in het bijzijn van anderen, vloeken en het “zomaar” met een man naar huis gaan, zijn voorbeelden van gedrag die in het onderzoek van Lisbeth Berbari (2012, 2014) aangehaald worden in het constitueren van niet “fatsoenlijk” vrouw zijn. Het is hierbij belangrijk te vermelden dat deze discourses ook geprovoceerd en aangevochten kunnen worden door bijvoorbeeld tegengestelde performances uit te voeren. Een veel aangehaald voorbeeld is travestie, waarbij mannen en vrouwen zich kleden en gedragen als zijnde lid van de andere sekse. Gender identiteit is ons daarom niet opgelegd, maar is altijd in wording en kan door het herhaaldelijk “styleren” van het lichaam en bewegingen worden ge(re)creerd (Butler, 1990, p. 33).

Met de theoretische raamwerken van Bourdieu en Skeggs in ons achterhoofd, wenden we ons nu tot de empirische context. De vragen die wij eerder in de introductie stelden, staan hierbij centraal: Wat beweegt vrouwen om lid te worden en hoe krijgen zij toegang tot de sociale netwerken van het corps? Ons doel is daarbij niet een vergelijkende analyse te maken tussen de vorming van netwerken onder vrouwen en netwerken onder mannen, maar we richten ons op hoe, onder andere, “vrouwelijkheid” als een symbolische erkende vorm van cultureel kapitaal (Skeggs, 2004) voordelen oplevert bij de vorming van netwerken. Tot slot laten we zien hoe vrouwelijkheid het verkrijgen en uitbaten van sociaal kapitaal beïnvloedt.

Methodologie

Deze studie is gebaseerd op een interpretatieve benadering waarbij de onderzoeker zich inleeft in de betrokken personen, en de bevindingen van het onderzoek interpreteert in verhouding tot de visie, taal en interpretatiekaders van deze betrokken personen (Denzin en Lincoln, 2003). We voerden diepte-interviews met 20 vrouwen die lid zijn of waren van Nederlandse corpora in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Groningen en Leiden. Ten tijde van de interviews waren drie van deze 20 vrouwen actief lid van het corps. Negen van deze vrouwen waren ieder twee, drie, vier, vijf, zeven, acht negen, tien en elf jaar “lid-af”, twee van deze vrouwen waren 12 jaar “lid-af”, één van deze vrouwen 14 jaar “lid-af”, twee waren 15 jaar “lid-af”, en drie vrouwen waren meer dan 30 jaar “lid-af”. De herinneringen die de vrouwen hadden/hebben aan hun corps-lidmaatschap werden tijdens het interview in beschouwing genomen vanuit een optiek en belevingswereld uit het heden. Voor sommige vrouwen was het al enige tijd geleden dat zij lid waren, weer andere vrouwen zaten nog midden in hun lidmaatschap of hadden hun lidmaatschap nog vers in het geheugen. Met uitzondering van één vrouw hielden alle vrouwen in verschillende mate contact met hun jaarclubgenoten en bezochten zij reünies van corps, of hadden zij familieleden of kinderen die nog lid waren. Met andere woorden, de banden met het corps werden nog bewust en in sommige gevallen vaak aangehaald. Wij proberen in dit onderzoek geen uniform of vergelijkend tijdsbeeld te schetsen, maar laten aan de hand van de interviews juist zien hoe verschillende vrouwen bij verschillende corpora hun lidmaatschap beleefden en welke rol vrouwelijkheid voor hun daarin speelde.

De vrouwen werden benaderd via de snowball sampling methode wat inhoudt dat wij via onze eigen sociale netwerken geïntroduceerd werden aan deze vrouwen. In eerste instantie kregen we via negen personen in ons eigen netwerk contact met tien vrouwen, die ons op hun beurt weer in contact brachten met tien andere vrouwen. De voornaamste motivatie om de snowball sampling methode te hanteren was dat het ons hielp vertrouwen te scheppen tussen ons en de geïnterviewde vrouwen. Het corps lidmaatschap gaat namelijk dikwijls gepaard met een officieuze zwijgplicht over de praktijken die bij het corps plaatsvinden, wat het bespreken van deze ervaringen met relatief onbekenden niet vanzelfsprekend maakt. Bij het kiezen van de snowball sampling methode is een veelgehoorde kritiek dat het resulterende sample niet voldoende representatief zou zijn. Immers, de vrouwen die aan ons onderzoek deelnamen, verwezen ons uitsluitend door naar die vrouwen waartoe zij een (goede) relatie hadden wat wellicht een eensgezindheid onder deze vrouwen impliceert. De resultaten zouden daardoor onvoldoende divers of “objectief” zijn en niet reflecteren wat er in een algehele populatie

speelt. Wij sluiten ons echter aan bij de stelling dat het doel van kwalitatief onderzoek niet is een “objectief” beeld te schetsen, maar een inzicht te verkrijgen in hoe individuen hun leven invulling en betekenis geven (Valentine, 2005, p. 111).

We voerden de diepte-interviews één op één, afwisselend bij de vrouwen thuis, in de openbare ruimte, telefonisch of via Skype. De lengte van de interviews varieerde van 37 tot 69 minuten. Met toestemming van de vrouwen werden alle interviews opgenomen en daarna uitgeschreven. Vervolgens werden de transcripten geanalyseerd met behulp van het programma Atlas.ti, waarbij we ons vooral richtten op aspecten van netwerkvorming en sociaal kapitaal. Deze thematische analyse baseerden we op de Grounded Theory benadering van Strauss en Glaser (1967) waarbij we de teksten stapsgewijs open, axiaal en selectief gecodeerd hebben. Tijdens de analyse legden we verbanden tussen de meest overheersende codes (Saldaña, 2009, p. 218). Ons onderzoek werd geleid door een aantal ethische principes. Via een mondelinge overeenkomst hebben onze deelnemers voorafgaand aan het interview hun toestemming verstrekt zodat we de informatie die zij ons gaven konden gebruiken in deze studie. Hun persoonlijke gegevens werden geanonimiseerd en om de privacy van de deelnemers te waarborgen hebben we pseudoniemen gebruikt (Boeije, 2010, p. 44-46). De resultaten bespreken we in drie thema's: (1) Lid worden van het corps; (2) Horizontale en verticale structuren binnen het corps; (3) Vrouw-zijn binnen het corps.

Lid worden van het corps; Een blauwdruk van sociale ruimte

Het ontbreken van sociale contacten in een nieuwe studie- en woonomgeving is voor veel eerstejaars studenten een belangrijke motivatie om lid te worden van het corps. Dit geldt ook voor de geïnterviewde vrouwen. Zij hoopten daar nieuwe vriendschappen te vormen. Voor een aantal respondenten waren reeds bestaande sociale banden met gevestigde corpsleden een belangrijkere reden. Het ging er bij deze groep vrouwen om hun bestaande sociale banden aan te halen en hun sociale netwerk bij het corps verder uit te breiden. Linda (27 jaar) vertelt:

“Meer door [mijn] achtergrond. Dus dat mijn vader daar [lid] was geweest. En mijn broer was daar [lid]. En er was daar een vriendinnetje een jaar voor mij lid geworden. Ik heb er niet eens naar gekeken, het was gewoon vanzelfsprekend.”

Deze “vanzelfsprekendheid” verwijst naar een bepaalde voorkennis van de bestaande sociale structuur binnen het corps en de positie van vrouwen daarin. In Bourdieu's woorden habitus, een “sense of ones place” en daarmee ook de “sense of the place of others” (1989, p. 19). In tegenstelling tot andere aspirant-leden, hebben deze vrouwen vrijwel ongehinderd toegang tot het netwerk en waren zij zich ook sterk bewust van de voordelen die uit het lidmaatschap voortvloeiden. Daarmee reproduceerden zij (onbewust) deze sociale structuur inclusief de zogenaamde geldende wetten en specifieke machtsverhoudingen (Bourdieu, 1985). Via vrienden, broers, zussen en, in sommige gevallen, ouders kregen zij een zogenaamde blauwdruk van deze sociale ruimte. Ze werden door andere leden ook wel betiteld als “prefabs”, ofwel te zijn “geprefabriceerd” tot corpslid. Voort te kunnen bouwen op bestaande sociale banden met leden van het corps is een vorm van sociaal kapitaal die het deze vrouwen vergemakkelijkt om te navigeren binnen deze nieuwe ruimte van relaties (cf. Bourdieu, 1985,

p. 724-725). Ondanks het feit dat het corps zich promoot als plek voor iedereen, is de sociale ruimte onderverdeeld in velden die a priori zijn gekenmerkt door wederzijdse erkenning. De praktijken die uit deze sociale ruimte voortkomen, hebben een zekere logica die het mogelijk maakt ze te onderscheiden en te classificeren als waardevol. Maar om te kunnen onderscheiden en classificeren zijn alleen die leden gemachtigd die de sociale relevantie van deze praktijken kunnen ontcijferen. Zij bezitten, aldus Bourdieu (1989, p. 19) de “code” of een “classificeringsschema” waarmee ze niet alleen praktijken en anderen classificeren, maar ook zichzelf. De 40-jarige Yvonne legt uit:

“Ik denk dat je een moeilijkere tijd hebt als je bijvoorbeeld vol met piercings zit of [...] heel duidelijk een aanhanger bent van een andere stroming. Ja, dan zal daar denk ik wel op gechallenged worden ook op uiterlijk, op waar je voor staat. Maar ik denk dat je dan minder snel lid wordt van een groep.”

Netwerken binnen het corps ontstaan deels vanuit de reproductie van bestaande sociale verbanden die reeds buiten het corps zijn gevormd. Aspirant-leden die dergelijk sociaal kapitaal niet bezaten, vonden alsnog een ingang tot de sociale netwerken bij het corps. Met name in de periode dat zij jaarclubs of disputen dienden te vormen beroepen zij zich op andere vormen van kapitaal zoals hun vrouwelijkheid, zoals we in de volgende voorbeelden laten zien.

Horizontale en verticale structuren: anciënniteit en jaarclubvorming

Sociale netwerken binnen het corps worden verticaal en horizontaal gestructureerd. Verticale structuren houden in dat anciënniteit –het jaar van toelating tot het corps– iemands positie, rechten en plichten ten opzichte van andere leden in het netwerk bepaalt. Hoe langer iemand lid is hoe meer zeggenschap deze persoon heeft over de manier waarop jongerejaars zich bewegen en positioneren in de fysieke en sociale ruimte van het corps. Ouderejaars spelen een belangrijke rol bij het (af)waarderen van de verschillende vormen van kapitaal die de jongerejaars met zich meebrengen. Zij zetten daarmee niet alleen de jongerejaars op hun plek, maar ook zichzelf. Anciënniteit –als symbolisch kapitaal– legt daarmee de machtsverhoudingen bloot die gelden binnen het corps. De erkenning van deze machtsverhouding vinden we terug in de zogenaamde mores, de geschreven en ongeschreven regels die bepalen hoe de fysieke en sociale ruimte van het corps dient te worden gebruikt. Bij de meeste corpora hebben eerstejaars-leden voor hun sociale activiteiten slechts toegang tot specifieke ruimten van de sociëteit en blijven ze in hun eerste jaar gescheiden van de ouderejaars. Zo legt de 28-jarige Kelly uit:

“Wij mochten geen tassen naar binnen, geen, je mag niet door een bepaalde deur als eerstejaars, je mag niet aan bepaalde stukken van de bar als eerstejaars. Ouderejaars hebben dan weer een hoek daar mag je dan niet in.”

Voor eerstejaars vrouwen gelden ook regels die betrekking hebben op hoe ze zich als vrouw horen te gedragen. Er wordt van ze verwacht dat zij op “passende wijze” gekleed zijn op de sociëteit, dit betekent sober en in uniforme kleding. Enerzijds heeft dit als doel om zich openlijk te onderwerpen aan de oudere vrouwelijke leden, ten gevolge van anciënniteit, anderzijds om

hun “jongere” lichamen te verhullen tegenover mannelijke corpsleden. Catherine (33-jaar) vertelt:

“De meisjes moesten overalls dragen in hun eerste jaar en de mannen niet. Dat was om zo onaantrekkelijk mogelijk over te komen in vergelijking tot de rest van de vrouwen.”

Het lichaam van de jongerejaars wordt dus bij uitstek gezien als lustobject. De jongerejaars dienen zich daarom te beschermen tegen de zogenaamde “mannelijke blik”, ook als blijk van respect naar de ouderejaars vrouwen. Vrouwelijke jongerejaars worden hierdoor gepositioneerd als seksuele lustobjecten, en moeten worden ingetoomd en beschermd. Door het opleggen van kleding- en gedragsvoorschriften, worden er verwachtingen geschapen van een bepaald soort vrouwelijkheid. Dit sluit daarmee individueel handelen en zeggenschap onder (jonge) vrouwelijke leden uit. Deze praktijken wijzen ook op een dubbele seksuele standaard die impliceert dat mannen (in historisch en premodern perspectief) van “nature” seksueel vrij spel hebben en achter de vrouwen aan horen te zitten. Vrouwen dragen daarentegen de verantwoording voor eventueel “nageslacht” dat hieruit voortkomt. In verband met nalatenschap en de (financiële) zorg zou de toekomstige vader een garantie moeten hebben dat het nageslacht daadwerkelijk van hem is en niet van een andere man. Een vrouw zou dit ogenschijnlijk kunnen bewijzen door haar seksuele driften te beheersen. Vrouwen die vele seksuele partners hebben, worden daarom zogenaamd als promiscue beschouwd (zie Bradley, 2007). Wanneer een vrouw zich presenteert en gedraagt als zijnde “onbevlekt”, ofwel niet-promiscue, kan zij rekenen op respect van zowel mannelijke als vrouwelijke corpsleden. In sommige gevallen nemen ouderejaars vrouwen de verantwoording om jongerejaars te informeren over hoe zij dit respect –hun symbolisch kapitaal– het beste kunnen “bewaken”. Kelly (28) legt ter illustratie uit dat zij met eerstejaars vrouwen praatte over hoe zij contentieuzer met mannelijke aandacht om kunnen gaan om te voorkomen dat zij als “makkelijke” meisjes worden afgeschreven in het verenigingsblad. De verschillende manieren waarop de eerstejaars vrouwen respect kunnen vergaren, bevestigen hiermee het heersende discours van heteronormativiteit binnen het corps waarin vrouwelijke en mannelijke corpsleden vanzelfsprekend heteroseksueel behoren te zijn.

Naast verticale structuren zijn er horizontale structuren binnen het corps. Deze structuur wordt gevormd door jaarclubs, bestaande uit 8 tot 15 leden van hetzelfde geslacht. Van eerstejaarsleden wordt verwacht dat zij hun jaarclubs vrijwel direct voor of na de ontgroening vormen. De 28-jarige Kelly vertelt hier over:

“Het is een zeer vermoeiende periode. En meisjes zijn vrij hard in die zin. Kijk, als iemand zegt: ‘Ik vind jou niet leuk’ dan vindt niemand je leuk. En dat was voor mij niet het geval, maar het was wel het geval voor ander meisjes die uitgesloten werden van lidmaatschap van onze jaarclub. Het is geen leuk spel.”

In enkele gevallen worden sommige vrouwen volledig uitgesloten bij deze groepsvorming met als gevolg dat ze door de raad van bestuur gedwongen geplaatst worden in een jaarclub. Deze vrouwen worden gezien als “human trash”, in de woorden van Cleo (32 jaar). Zij worden door

het betreffende systeem van oordelen en classificeren uitgerangeerd, en de toegang tot bepaalde sociale ruimtes wordt hun hierdoor ontzegd (cf. Skeggs, 1997, p. 162). Het is gebruikelijk dat jaarclubs gedurende of net na het jaarclubvormingsproces (officieus) beoordeeld worden op populariteit, waarbij “clubje 1” als de meest prominente club wordt gezien. Hannah (42 jaar) legt uit:

“Je hebt 15 of 20 meisjesjaarclubs en ook 15 of 20 jongensjaarclubs. Dan is er wel een soort van rangorde, of rangorde is misschien niet helemaal het juiste woord, maar je hebt dan wel de clubs die gaaf gevonden worden [...].”

Welke jaarclub als meest prominent wordt gezien hangt af van de hoeveelheid kapitaal die de leden van de verschillende jaarclubs met zich meebrengen, en of deze vormen van kapitaal worden erkend. De erkenning van dit kapitaal en de daaropvolgende ranking is een gezamenlijke inspanning van alle corpsleden, maar ouderejaars die al voorzien zijn van een bevoorrechte machtspositie binnen het corps zijn diegenen die (officieus) de rangorde bepalen. Jaarclubs behouden vervolgens hun geprivilegieerde status door te investeren in sociale activiteiten op de sociëteit, zodat zij hun zichtbaarheid vergroten. Reeds bestaande sociale banden met (oud-)leden van het corps, je sociale achtergrond en persoonlijkheid worden genoemd als de belangrijkste factoren om in een vooraanstaande jaarclub terecht te komen. In sommige gevallen wordt ook materiele rijkdom (economisch kapitaal) van de ouders genoemd als een relevante factor om een gerespecteerde positie te verwerven binnen het corps. Dit legt bloot dat de sociale ruimte waarin de vrouwen zich bewegen, ook deels geërfd is. Voor de vrouwen die niet over deze bewuste kapitalen beschikken is de ervaring te worden gepositioneerd en geclassificeerd –op zijn zachtst gezegd– ongemakkelijk. Het proces van classificering en positionering gaat voor hen meestal gepaard met een gevoel van schaamte en ongemak (zie ook Skeggs, 1994). Zo legt Nicole (33) uit hoe zij het ervoer om op haar tekortkomingen te worden gewezen:

“Ik heb een keer een meisje gehad die zei van ‘oh ja, die mensen die in rijtjeshuizen wonen’, en mijn ouders wonen in een rijtjeshuis. Maar goed, toen was ik net klaar met mijn ontgroening. En toen had ik echt zoiets van ‘oh shit, is dat niet goed genoeg dan?’ Mijn ouders wonen in een rijtjeshuis en ja, weet je, daar moet je ook tegen kunnen.”

Het rijtjeshuis staat in deze toelichting symbool voor de zogenaamde “arbeidersklasse,” een categorie die de “middenklasse” bewust benoemd om zichzelf ervan te distantiëren. Met deze distantie bevestigt de middenklasse zijn eigen identiteit en pretendeert het een bepaalde macht te behouden over de arbeidersklasse (Skeggs, 1997). Zowel Nicole als andere geïnterviewde vrouwen meenden dat het voor iedereen mogelijk is om zich bij een prominente jaarclub te voegen, ongeacht je meegebrachte economisch kapitaal. Het voortdurend profileren van prominente jaarclubs binnen het corps vereist wel een aanzienlijke monetaire bijdrage van hun leden, aldus de 40-jarige Yvonne:

“je zou in club 1 of 2 terecht kunnen komen, zelfs als je niet veel geld hebt ... [maar] of je uiteindelijk [hun sociale activiteiten] kunt betalen is een andere vraag. Prominente jaarclubs ondernemen veel activiteiten die veel geld kosten.”

Als je eenmaal lid bent van een prominente jaarclub, heb je toegang tot het commissiewerk dat belangrijker of leuker wordt gevonden dan ander beschikbaar commissiewerk. Deze leden wonen dikwijls ook in de prominentere corpshuizen, huizen die van oudsher een hogere status en symboliek van macht met zich meedragen. Met andere woorden, hun hogergeplaatste posities binnen het corps vereenvoudigt de toegang tot andere hulpbronnen die beschikbaar zijn. Het bezitten van hulpbronnen voorafgaand aan het lidmaatschap van het corps, bijvoorbeeld het hebben van welgestelde ouders, vrienden bij het corps, of het hebben van veel geld, bepalen uiteindelijk voor een deel de netwerk-hiërarchieën binnen het corps. Leden die deze hulpbronnen niet of in mindere mate bezitten, zullen meer moeite hebben met het betreden van de prominente netwerken. Dit alles zorgt ervoor dat ongelijkheden binnen het corps worden gereproduceerd.

Vrouw-zijn binnen het corps

Het belichamen en vervullen van een bepaalde vorm van vrouw-zijn, is belangrijk in het genereren van respect en heeft daarmee een sterke invloed op de positie die de vrouwen innemen binnen de sociale ruimte van het corps. Bepaalde vormen van vrouw-zijn, zijn daarbij gerechtvaardigd en anderen niet. Een terugkerend thema in de interviews met de vrouwen is het behouden van controle over het eigen lichaam. Hun lichaam moet voldoen aan normen van “fatsoen” die gelden binnen het corps: het teveel benadrukken van de fysieke kenmerken en rondingen van het vrouwelijk lichaam wordt gelijkgesteld aan het trekken van seksuele aandacht, iets wat “fatsoenlijke” vrouwen niet behoren of hoeven te doen. Vrouwen die veel make-up gebruiken of kleding dragen die het lichaam onthult of benadrukt, worden onderworpen aan een moreel oordeel, aldus voormalig corpslid Jessica (41 jaar):

“[J]e mocht toen geen make-up dragen. Dat heb ik nooit begrepen, ze waren heel erg tegen vertoon van vrouwelijkheid [...] En alles wat strakker was dan [enorm wijde spijkerbroeken] was hoerig. Dus ik heb daar ook een keer met Levi’s en met een lamswollen V-hals trui van mijn vader gestaan, dan vonden ze dat mijn décolleté te diep was.”

In de culturele context van het corps worden vrouwen die teveel bezig zijn met hun uiterlijk gezien als immoreel en smaakloos. Een vrouw die haar uiterlijke verschijning teveel moet aanpassen, is kennelijk niet voorzien van de “juiste” vorm van vrouwelijkheid dat binnen het corps als een legitieme vorm van cultureel kapitaal wordt erkend. Zoals eerder gesteld, wordt ook promiscuïteit beschouwd als een praktijk die de status van een vrouw in gevaar kan brengen. Op de sociëteit mogen mannen en vrouwen alleen op bepaalde uren van de avond met elkaar praten. Iedere vorm van lichamelijke contact tussen man en vrouw (bijvoorbeeld aanraken of kussen) moet worden onderdrukt en beperkt blijven tot de privésfeer. Hoewel deze heteronormatieve regelingen stammen uit een tijd waarin normen van kuisheid en maagdelijkheid (en de beschikbaarheid van anticonceptie) aan de orde van de dag waren, zijn ze vandaag de dag nog steeds van kracht bij de meeste corpora (zie ook Kohnstam, 2002). Deze

mores bewaken een moderne vorm van puritanisme en wordt in stand gehouden door sociale controle vanuit jaarclubs en andere corpsleden. Nicky (20 jaar) zegt het als volgt:

“Van mijn jaarclub zeggen ze ‘hey, als je zo doorgaat, gaat de hele kroeg zeggen dat je een slet bent’, enzo. En op een gegeven moment als je dan toch doorgaat dan zegt de hele kroeg inderdaad dat je een slet bent en soms achter je rug om en soms laten ze je dingen zingen, gewoon. [...] En ze laten het wel merken, zo van ‘we vinden je nu eigenlijk echt wel een slet’.”

Vrouwen dienen de regelgeving omtrent seksueel gedrag te respecteren en op te volgen om geaccepteerd te worden en onderdeel te blijven uitmaken van het netwerk. Seksueel vertoon wordt als zodanig ook van binnenuit gereguleerd door middel van zelfcontrole (cf. Skeggs, 1997: 130). Tegelijkertijd zijn er ook vrouwen die deze regels te beperkend vinden en zich verzetten tegen de geldende normen van vrouwelijkheid en fatsoen. Zij spelen een belangrijke rol in het doorbreken van gangbare opvattingen en discours bij het corps, zoals Jessica (41 jaar) illustreert:

“[D]at meisje weigerde om zich aan de kledingnorm te houden en die droeg wat we nu als hele normale kleren zouden beschouwen, maar die noemden ze ‘Catwalk’ omdat het zo strak was [...] die heeft echt gigantisch veel shit over zich heen gekregen. [D]at heeft ze consequent volgehouden in de periode dat je wordt geacht in de meest vieze kleren rond te lopen. En de grap is dat vanaf het moment dat zij dat deed, hebben alle andere mensen het ook gedurfd. Dus ze heeft in haar eentje een cultuurverandering teweeg gebracht, dat was heel interessant. Ja, ik ben haar naam even kwijt, maar ze heette Catwalk.”

Dit suggereert dat de verwachtingen die de corpscultuur heeft van vrouwelijkheid ook aangevochten kunnen worden. Deze vormen van protest zijn belangrijk in het veranderen van het binaire denken over gender (Bradley, 2007, p. 19-21; Butler, 1990).

Discussie en conclusie

We hebben laten zien dat de toegang tot sociale netwerken bij het corps afhankelijk is van verschillende factoren. Vrouwen die voorafgaand aan hun lidmaatschap contacten hebben bij het corps, vinden het over het algemeen vanzelfsprekender om lid te worden en hebben ook makkelijker toegang tot de netwerken. Zij zijn zich ook bewuster van de regels en machtsverhoudingen die gelden binnen deze sociale ruimte. Daarnaast hebben we laten zien dat er bij het corps drie verschillende vormen van netwerk “structurering” plaatsvindt: de horizontale structurering (anciënniteit), de verticale structurering (het vormen van jaarclubs) en tenslotte de officieuze rangordes van de jaarclubs. Bij deze structureringen spelen de belichaming en het voldoen aan een bepaalde soort vrouwelijkheid een belangrijke rol. De verwachtingen van een “fatsoenlijk” vrouw-zijn beïnvloeden niet alleen de omgangsvormen tussen leden van het corps, maar reproduceren ook een machtsstructuur waarbij vrouwen zichzelf en elkaar onderwerpen aan een strenge controle, vooral wanneer zij zich op de sociëteit bevinden. Vrouwen die de gewenste vormen van vrouw-zijn vervullen, ondervinden minder drempels tot het betreden van de prominentere sociale netwerken en bereiken makkelijker hun doelen. Zij werden ook geacht beter in staat te zijn om een oordeel te vellen over de waarde

van het kapitaal dat andere vrouwen met zich meedroegen. Daarom plukt niet ieder vrouwelijk corpslid dezelfde vruchten van haar lidmaatschap. De reproductie van machtsstructuren en sociale ongelijkheid vindt namelijk deels al voorafgaand van het corpslidmaatschap plaats: zij die weten hoe ze door deze sociale ruimte kunnen navigeren, halen er het meeste uit. De eerstejaarsleden die deze hulpbronnen niet hebben, moeten eerst leren welke sociale ruimte voor hun toegankelijk is en welke niet. Uiteindelijk vonden alle vrouwen in ons onderzoek dat zij iets uit hun lidmaatschap hebben gehaald. Zo onderhouden zij allemaal nog contacten met enkele vrouwen die zij bij het corps hebben ontmoet. En naar eigen zeggen profiteren zij in meer of mindere mate van het sociaal kapitaal dat uit hun lidmaatschap is voortgekomen en kunnen ze het inzetten wanneer zij op zoek zijn naar werk bij werkgevers die corpslidmaatschap nog hoog in het vaandel hebben (genoemd zijn bijvoorbeeld Heineken, Unilever en Proctor & Gamble). Ten slotte plaatsen we nog een aantal kanttekeningen bij deze studie. Bij alle corpora heersen uiteraard verschillende “corpsculturen” waarbij ideeën over vrouwelijkheid door de jaren heen aan verandering onderhevig zijn. Onze deelnemers reflecteerden op hun ervaringen die binnen een bepaalde context en tijdsgeest plaatsvonden. We erkennen dat deze ervaringen in die zin allemaal uniek zijn en dat er geenszins gegeneraliseerd kan worden. Het onderzoek geeft juist een beeld van de subjectieve meningen en ervaringen van een groep vrouwen die bepaalde motieven hadden om lid te worden van het corps en daar hun eigen voordeel mee deden.

Literatuur

- Berbary, L. A. (2012). “Don’t Be a Whore, That’s Not Ladylike” Discursive Discipline and Sorority Women’s Gendered Subjectivity. *Qualitative Inquiry*, 18(7), 606-625.
- Berbary, L. A. (2014). “Even the Good Girls Have Their Moments” Sorority Women’s Mis-Repeats of Ladylike Discourse. *Qualitative Inquiry*, 20(8), 947-964.
- Boeije, H. (2010). *Analysis in Qualitative Research*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgment of taste* (R. Nice, Trans. 2010 ed.). NY and London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1985). The social space and the genesis of groups. *Theory and Society*, 14(6), 723–744.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Reprinted in W. Longhofer & D. Winchester (Eds.), *Social Theory Re-Wired: New Connections to Classical and Contemporary Perspectives* (pp. 168–181). 2014. New York and London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14–25.
- Bradley, H. (2007). *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2003). *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks, CA.: Sage.
- Dronkers, J., & Hillege, S. (1995). De besturen van studentencorpora en de toegang tot de Nederlandse elites. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 21, 37–64.
- Dronkers, J., & Hillege, S. (1997). Studentenverenigingen en de toegang tot de Nederlandse elites tussen 1960 en 1980. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 24, 253–276.

- Glover, T. D., & Hemingway, J. L. (2005). Locating leisure in the social capital literature. *Journal of Leisure Research*, 37, 387–401.
- Hillege, S., & Fennema, M. (1992). Studentencorpora en elitevorming. *Amsterdam Sociologisch Tijdschrift*, 19, 97–117.
- Janssen, J. (1991). Studentencultuur: the return of the repressed. De opkomst, ondergang en terugkeer van het studentenleven. *Rekenschap. Humanistisch tijdschrift voor wetenschap en cultuur* 38(1), 12–24.
- Jongma, L. (1996). Vergeet niet dat wij meisjesstudenten bij elkaar horen. Vrouwelijke studentenverenigingen en een studentenleven voor vrouwen. *Historica: vrouwengeschiedenisblad* 19(1), 18–20.
- Kohnstam, R. (2002). Architecten van het eigen bestaan: Tijdgeest op de divan. In *Wij Amsterdamsche Studiosi, lustrumboek ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het Amsterdams Studenten Corps en de Amsterdamse Vrouwelijke Studenten Vereniging, ASC/AVSV*. In Teeboom, P.W., Diepraam, Kohnstamm, R., & R. Stokvis (Eds.) *Wij Amsterdamsche Studiosi: 150 jaar ASC/AVSV*. Amsterdam: A.S.C./A.V.S.V.
- Lodewijkx, H. F., van Zomeren, M., & Syroit, J. E. (2005). The anticipation of a severe initiation. Gender differences in effects on affiliation tendency and group attraction. *Small Group Research*, 36(2), 237-262.
- Poovey, M. (1984). *The proper lady and the woman writer: ideology as style in the works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen*. Chicago: University of Chicago Press.
- Skeggs, B. (1997). *Formations of class and gender*. London: SAGE.
- Skeggs, B. (1999). Matter out of place: Visibility and sexualities in leisure spaces. *Leisure Studies*, 18(3), 213–232.
- Skeggs, B. (2001). The toilet paper: Femininity, class and mis-recognition. *Women's studies international forum*, 24(3), 295–307.
- Skeggs, B. (2004). Context and background: Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality. *The Sociological Review*, 52(s2), 19–33.
- Skeggs, B. (2009). The moral economy of person production: the class relations of selfperformance on 'reality' television. *The Sociological Review*, 57(4), 626–644.
- Taylor, Y. (2007). 'If your face doesn't fit...': The misrecognition of working-class lesbians in scene space. *Leisure Studies*, 26(2), 161–178.
- Valentine, G. (2005). Tell me about...: using interviews as a research methodology. In Flowerdew, R. & D. Martin (Eds.) *Methods in human geography*, pp. 110-126. Essex: Pearson.